

A portrait of Lev Tolstoy, an elderly man with a long, full white beard and mustache, wearing a dark, heavy coat. He is seated in a dark wooden chair, looking directly at the viewer with a serious expression. He is holding an open book in his lap. The background is a plain, light-colored wall.

itiraflarım
LEV TOLSTOY

ANTİK

İTİRAFLARIM

I

Ben Ortodoks Hristiyan inancına göre vaftiz edildim ve yetiştirildim. Bu inanç bana çocukluk ve gençlik çağım boyunca öğretildi. Ne var ki on sekiz yaşında, üniversiteyi ikinci sınıfta terk ettiğimde artık geçmişte bana öğretilen şeylerin hiçbirine inanmıyordum. Belli hatıralardan çıkarabildiğim kadarıyla, bana öğretilenlere hiç ciddi olarak inanmamıştım. Sadece öğretilenlere ve etrafımdaki büyüklerin inançlarıyla ilgili söylediklerine güvenmekle yetiniyordum. Ancak bu temelsiz bir güven duygusuydu.

On bir yaşında yoktum, bir lise öğrencisi olan Vladimir Milyutin'in (Kendisi öleli çok oluyor.) bir pazar bizi ziyarete gelip okullarında gerçekleşen en son keşfi haber verdiğini hatırlıyorum. Keşif, Tanrı'nın var olmadığı ve bize O'nun hakkında öğretilen her şeyin uydurma olduğuydu. Ağabeylerimin duydukları bu haberle ne kadar ilgilendiklerini şimdi hatırlıyorum. Beni toplantılarına çağırdılar. Hatırlıyorum, hepimiz çok heyecanlanmıştık. Bu fikir bize oldukça ilginç ve olası gelmişti. O zamanlar üniversitede okuyan ağabeyim Dimitri o her zamanki tutkulu yapısıyla kendini aniden dine verdiğinde ve kilisedeki bütün ibadetlere katılmaya, sade ve ahlaklı bir yaşam sürmeye başladığında hepimizin, büyüklerin bile onunla dalga geçtiğini ve bir sebepten ona sürekli 'Nuh' dediğini hatırlıyorum. O dönemde Kazan Üniversitesi'nin kütüphane müdürü olan Musin Puşkin'in kendi evinde düzenlediği bir dansa bizi de davet ederken bu daveti geri çeviren ağabeyimi müstehzi bir şekilde Hz. Davut'un bile Ahit Sandığı önünde dans ettiği argümanı ile ikna ettiğini hatırlıyorum. Büyüklerimin yaptıkları bu şakalara sempatiyle bakar ve bu şakalardan Hristiyan ilmi halini öğrenmenin, kiliseye gitmenin her ne kadar gerekli şeyler olsa da fazla da ciddiye alınmalarını gerektiği sonucunu çıkarırdım. Çok küçük yaşlarda Voltaire'i

okuduğumu ve onun alaycı yorumlarının beni sarsmaktan çok eğlendirdiğini de hatırlıyorum.

Benim inançtan kopuşum bizim seviyemizdeki insanlar arasında olağan olduğu şekilde gerçekleşti. Zannederseniz çoğu durumda kopuş şu şekilde oluyor: Siz de diğerleri gibi dinsel öğretilerle hiçbir ortak yönü olmayan ilkeler doğrultusunda bir hayat bile değil, genel olarak bu öğretilere karşı olan bir hayat sürmektesinizdir. Dinsel öğreti hayatınızda bir rol oynamamaktadır. İnsanlarla olan ilişkilerinizde bu öğretilerle asla yüz yüze gelmemektesinizdir. Bu öğretileri yaşamınızda dikkate almıyorsunuzdur. Dinsel öğreti hayatın çok uzağında ve hayatla ilintisiz bir şekilde dile getirilmektedir. Şayet bu öğretilere tesadüf edilecek olursa, din hayattan kopuk ve hayatın dışında bir olgudan ibarettir.

Bir insanın yaşamına ve yaptıklarına bakarak onun inançlı ya da inançsız biri olduğu yolunda bir değerlendirmeye gitmek bugün olduğu gibi o gün de imkânsızdı. Geleneklere bağlı biri olduğunu herkesin önünde açık açık söyleyenle bunu açık açık reddeden iki kişi arasında bir fark olacaksa, bu fark ilkinin lehine olmazdı. Bugün olduğu gibi o gün de muhafazakâr biri olduğunu açık açık söylemek dar kafalı, zalim ve kendilerine büyük önem atfeden insanlar arasında rastlanan bir şeydi. Yetenek, dürüstlük, güvenilirlik, iyi huyluluk ve ahlaki davranışlar ise çoğunlukla inançsızlarda görülen özelliklerdi.

Okullar Hristiyan ilmi halini öğretiyor ve öğrencileri kiliseye yolluyordu. Devlet memurlarından mezheplerinin eğitimini aldıklarına dair belge soruluyordu, ama bizim çevremizden olan biri eğitimi tamamladıktan sonra devlet memurluğuna da girmediyse bugün bile (Eskiden daha da kolaydı.) rahat bir on ya da yirmi yıl Hristiyanlar arasında bulunduğunu ve Hristiyan Ortodoks Kilisesi'nin bir üyesi kabul edildiğini unutarak yaşayabiliirdi. Eskiden olduğu gibi bugün de kabul edildiği var sayılan ve dış baskılarla desteklenen dinsel öğreti, bilginin ve kendisiyle çelişen hayat deneyimlerinin etkisiyle gittikçe çözülmekte ve

insan kendisine çocuklukta verilen dinsel öğretiyi bozulmamış bir şekilde muhafaza ettiğini zannederek yaşarken aslında inancından geriye hiçbir şey kalmamış olmaktadır.

Bir zamanlar S... adında zeki ve dürüst bir adam bana inanmaktan nasıl vazgeçtiğini anlatmıştı. Yirmi altı yaşında, bir av sırasında o gece kamp yaptıkları yerde çocukluktan kalma bir alışkanlıkla akşam vakti dua etmek için dizlerinin üstüne çökmüş. Onunla ava gelen ağabeyi uzandığı kuru otların üzerinden onu izliyormuş. S... dua etmeyi bitirip yatmak için hazırlanırken ağabeyi ona şöyle demiş: “Bunu hâlâ yapıyorsun ha?” Aralarında başka bir konuşma geçmemiş, ama o günden sonra S... dua etmeyi ve kiliseye gitmeyi bırakmış. Otuz yıldır ne dua ediyor, ne Aşai Rabbani ayinine katılıyor ne de kiliseye gidiyor. Bu ne ağabeyinin fikirlerinden, ne kendisinin bu fikirlere katılmış olmasından ne de başka bir inançta karar kılmış olmasından kaynaklanıyordu. Ağabeyinin söylediği söz kendi ağırlığıyla zaten çökmek üzere olan bir duvarın tek bir dokunuşla yıkılması gibi bir etki yapmıştı sadece. O söz, onun inancın kapladığını sandığı yerde aslında uzun süreden beri bir boşluğun var olduğunu ve dua ederken bir takım sözleri söylemenin, istavroz çıkarmanın ve diz üstüne çökmenin oldukça mantıksız hareketler olduğunu göstermişti. Mantıksızlığın iyice farkına varınca bu hareketleri devam ettirememişti.

Sanırım bu, insanların büyük bir çoğunluğunda böyle oldu olmakta. Kendilerine karşı dürüst, eğitim düzeyi bizimle aynı olan insanları kastediyorum; inanç ikrarını dünyevi amaçlara ulaşmak için bir araç olarak kullananları değil. (Böyle insanlar en büyük imansızlardır, çünkü inanç bu kimseler için dünyevi amaçlara ulaşmada bir araçsa, o tabii ki inanç değildir.) Bizim düzeyimizde eğitim almış olanların duruşu ise farklıdır, çünkü onlarda o suni binanın yavaş yavaş yok olmasına yol açan şey bilginin ve varoluşun ışığıdır. Onlar bu yok oluşu ya çoktan fark etmişler ve binanın enkazını kaldırmışlar ya da henüz bu durumun farkına varamamışlardır.

Çocukluğumdan itibaren bana verilen dinsel öğreti başkalarında olduğu gibi bende de yok oldu. Şu farkla: Ben on beş yaşından itibaren felsefi eserler okumaya başladım. Benim öğretiyi reddedişim oldukça küçük bir yaşta, bilinçli bir şekilde oldu. On altı yaşından itibaren dua etmeyi, kiliseye gitmeyi ve kendi irademle oruç tutmayı bıraktım. Bana çocukluğumda öğretilen şeylere inanmıyordum, ama inandığım bir şeyler vardı. Neye inandığımı ise hiç anlatamıyordum. Bir Tanrı'ya inanıyordum ya da en azından Tanrı'yı inkar etmiyordum, ama nasıl bir Tanrı'ya inandığımı tanımlayamıyordum. İsa'yı ve öğretisini de inkar ettiğim yoktu, ama öğretisinin içeriğini yine tanımlayamıyordum.

Geçmişe dönüp baktığımda şimdi şunu açıkça görebiliyorum ki benim tek gerçek itikadım, hayvani içgüdülerimin dışında hayatıma yön veren o itici güç kendimi mükemmelleştirmeye olan inancımdı. Ama bu mükemmelleştirmenin içeriği ve amacı neydi, anlatamıyorum. Kendimi zihnen geliştirmeye çalışıyordum. Araştırmaya çalışıyordum, hayatın yoluma çıkardığı her şeyi araştırıp öğreniyordum. İrademi mükemmel hale getirmeye çalıştım. Kendi kendime kurallar koyuyor, sonra bu kurallara uymaya çalışıyordum. Kendimi fizik olarak geliştireliyordum, her türden egzersizle gücümü ve çevikliğimi artırdım. Kendimi her şekilde yoksun bırakarak dayanıklı ve sabırlı olmaya alıştırdım. Bunların hepsini mükemmel insan olma yolunda yapılması gerekli şeyler olarak görüyordum. İlk başta ahlaki açıdan mükemmelliğe ulaşmak fikri vardı tabii, ama bu kısa süre sonra yerini her alanda mükemmelliğe ulaşma, sadece kendi gözümde ya da Tanrı'nın gözünde değil, başka insanların gözünde de daha iyi bir yerde olma isteğine bıraktı. Bu çaba da çok geçmeden başkalarından daha güçlü daha ünlü, daha önemli ve daha varlıklı olma arzusunun dönüşü.

II

Bir gün gençliğimin o on yıllık dönemini kapsayan dokunaklı ve öğretici hikâyeyi anlatacağım. Sanırım pek çok kişi de benimle aynı deneyimden geçti. Bütün ruhumla iyi bir insan olmayı arzuluyordum. Ama iyi bir insan olmanın peşinde koşmak için çok genç, tutkulu ve yalnız, yapayalnızdım. Bu samimi arzumu, yani ahlaki bakımdan iyi bir insan olma arzumu her dile getirişimde aşağılanma ve alayla karşılaştım. Ne zaman adi ihtiraslara teslim oldum, o zaman insanlar beni övdüler ve teşvik ettiler.

Hırs, iktidar düşkünlüğü, açgözlülük, şehvet, kibir, öfke ve intikam... Bunların hepsi saygı gören şeylerdi.

Bu hırslara teslim olarak ben de büyüklerim gibi oldum ve bu şekilde onların beni onayladıklarını hissettim. Yanında kaldığım müşfik teyzem ki kendisi insanların en iyisidir, bana daima benim için hayatta evlenmemden çok istediği bir şeyin olmadığını söylerdi. “*Rien ne forme un jeune homme, comme une liaison avec une femme comme il faut.*”¹ Teyzemin benim için dilediği bir başka mutluluk da benim emir subayı ve mümkünse İmparator’un emir subayı olmamdı, ama benim için dilediği mutlulukların en büyüğü benim zengin bir kadınla evlenip mümkün olduğu kadar çok sayıda serfe sahip olmamdı.

O yılları dehşet, nefret ve yüreğimde bir sızı olmadan hatırlayamıyorum. Savaşta insanları öldürdüm ve yine öldürmek amacıyla insanları düelloya davet ettim. Kumarda kaybettim, köylülerin emeklerini çar çur ettim, onları cezalara çarptırdım. Ahlaksız bir hayat sürdürdüm ve insanları kandırdım. Yalan, soygun, her türlü zina, sarhoşluk, şiddet, cinayet... İşlemediğim tek bir

1 Hiçbir şey bir erkeğin kişiliğini iyi aile terbiyesi almış bir kadınla kuracağı yakınlık kadar geliştiremez.

suç bile kalmamıştı, ama çağdaşlarım beni nispeten ahlaklı bir insan olarak gördüler ve hâlâ öyle görüyorlar.

Bu şekilde on yıl yaşadım.

O dönemde kendini beğenmişliğe, açgözlülüğe ve kibre dair yazmaya başladım. Yazarken de hayatta yaptığımın aynısını yapıyordum; üne ve paraya kavuşmak için yazıyordum. Bunun için iyiyi saklamam ve kötüyü göstermem gerekiyordu. Ben de öyle yaptım. Hayatıma anlamını veren iyi insan olma düşüncesine yönelik gayretlerimi aldırılmazlık ve hatta şaka yollu alaya alma maskesi altında az mı gizlemeye çalıştım? Bunda başarılı da oldum ve övgüler aldım.

Savaştan sonra, yirmi altı yaşında² Petersburg'a geri döndüm ve yazarlarla tanıştım. Beni kendilerinden biriymiş gibi karşıladılar ve pohpohladılar. Ben daha alternatiflerimi araştıramadan, aralarına girmiş olduğum bu yazarlar grubunun hayat görüşlerini benimsemiş oldum ve bu görüşler benim daha iyi bir insan olma yolundaki eski çabalarımın izlerini bütünüyle ortadan kaldırdı, çünkü bu görüşler benim sürdüğüm sefiş hayatı haklı çıkaran bir kuram ortaya koyuyordu.

Bu insanların, yani yazar yoldaşlarımın hayat görüşleri şu şekildeydi: Genel olarak hayat ilerlemeye etmeye devam etmekte ve bu ilerlemede en büyük rol biz, fikir üreten insanlara düşmektedir. Bu fikir üreten insanlar arasında en büyük nüfuza ise biz, sanatçılar sahibiz. Bizim mesleğimiz insanlığa öğretmenlik yapmaktır. Akla hemen şu soru gelebilir: Ben ne biliyorum ve ne öğretebilirim? Bu kuramda açıklandığına göre bunun bilinmesine gerek yoktu. Sanatçı farkında olmadan öğretir. Hayranlık uyandıran bir sanatçı olarak kabul ediliyordum ve bu kuramı benimsememden doğal bir şey olamazdı. Bir sanatçı olarak ben yazıp çiziyor ve insanları eğitiyordum, ama ne öğrettiğimi ben de bilmiyordum. Bu işin karşılığında belli bir ücret alıyor, nefis yemekler yiyor, harika bir yerde kalıyor, muhteşem kadınlarla birlikte oluyor ve mükemmel

2 Aslında o zamanlar yirmi yedi yaşındaydı. (ç.n.)

bir camianın içinde yer alıyordum. Ünlü biriydim, bu da öğretmenlerimin doğru şeyler olduğunu gösteriyordu.

Sanatın anlamına ve hayatın ilerlemesine olan bu inanç bir dindi ve ben bu dinin papazlarından biriydim. Bu dinin papazlarından biri olmak eğlenceli ve kârlı bir şeydi. Epeyce bir süre bu inancın içinde, doğruluğundan şüphe duymadan yaşadım. Fakat bu hayatın ikinci, daha çok da üçüncü yılında bu dinin yanılmazlığından şüphe duymaya başladım ve araştırmaya giriştim. Şüphe duymama yol açan ilk sebep bu dinin papazlarının kendi aralarında anlaşamadıklarını fark etmeye başlamamdı. İçlerinden bazıları şöyle diyordu: “En iyi ve en yararlı öğretmenler bizleriz, biz gerekli olan şeyleri öğretiyoruz, ama diğerleri yanlış şeyler öğretiyor.” Diğerleri de şöyle söylüyordu: “Hayır! Gerçek öğretmenler bizleriz, asıl siz yanlış şeyler öğretiyorsunuz.” Bu şekilde birbirleriyle tartışıyor, kavga ediyor, birbirlerine küfrediyor ve birbirlerini tuzağa düşürüyorlardı. Aramızdaki pek çok kişi ise kimin haklı kimin haksız olduğunu umursamadan, mesleğimizi kullanarak açgözlü emellerine ulaşmayı hedefliyordu sadece. Bütün bunlar karşısında inandığımız şeylerin doğruluğunu sorgulamaya mecbur kaldım.

Dahası, bu inancın fikir babasının ilkelerinin doğruluğundan şüphe duymaya başladıktan sonra ona bağlı papazları da daha bir yakından gözlemlemeye başladım ve şuna ikna oldum ki bu dine mensup olan neredeyse bütün papazlar, yani yazarlar ahlaksız kimselerdi. Çoğu askerlik hayatımda tanıdıklarımın çok daha aşağılık, kötü, değersiz insanlardı. Ama sadece çok kutsal kişilerde ya da kutsallığın ne demek olduğunu bilmeyen insanlarda rastlanabilecek bir şekilde kendilerine güvenleri ve kendilerinden memnun bir halleri vardı. Bu insanlardan tiksineye başladım. Kendimden de tiksineye başladım ve bu inancın sahtekârlıktan başka bir şey olmadığını anladım.

Ancak söylemesi tuhaftır, bu sahtekârlığı fark etmiş ve reddetmiş olmama rağmen bana bu insanların vermiş oldukları unvanı,

sanatçılık ve öğretmenlik unvanını reddetmedim. Saf bir şekilde bir sanatçı olduğumu ve ne öğrettiğimi bilmesem de herkese öğretmenlik yapabileceğimi düşünüyor ve düşündüğüm gibi de hareket ediyordum.

Bu insanlarla kurduğum yakınlıktan yeni kötü huylar, anormal derecede büyük bir kibir ve ne öğrettiğimi bilmesem de insanlara öğretmenlik yapmanın benim mesleğim olduğuna dair delice bir özgüven edinmiştim.

O zamanları, kendimin ve o insanların ruh hallerini hatırlamak (Gerçi o insanlardan bugün binlerce var.) korkunç, üzücü ve gülünç bir şey ve bende insanın bir tımarhanede hissedebileceği türden duygular uyandırıyor.

O zamanlar hepimiz mümkün olduğunca kısa sürede ve mümkün olduğunca çok miktarlarda konuşmamız, yazmamız ve eser yayınlamamız gerektiğine ve bütün bunların insanlığın iyiliği için olduğuna inanıyorduk. Binlercemiz birbirimizle ters düşerek, birbirimize küfürler ederek eserler yayınlamaya, yazmaya ve diğerlerine öğretmenlik yapmaya devam etti. Hiçbir şey bilmediğimizin farkına varmaksızın ve hayattaki en basit soru olan, “İyi ve kötü nedir?” sorusuna verecek yanıtımız olmaksızın hep bir ağızdan konuştuk. Birbirimizi dinlemedik. Bazen sonradan desteklenmek ve övülmek için birbirimizi destekledik ve övdük. Bazen birbirimize öfkelenedik. Tıpkı bir tımarhane gibi...

Binlerce işçi gece gündüz güçlerinin son damlasına kadar çalışıyor, harfleri diziyor ve posta servisinin bütün Rusya'ya dağıttığı milyonlarca sözcüğü basıyorlardı. Biz de öğretme işine devam ediyor, yeteri kadar öğretebilecek vakti asla bulamıyor ve bizlere yeterli ilginin gösterilmemesine öfkeleniyorduk.

Çok tuhaf bir durumdu, ama şimdi oldukça anlaşılır geliyor. Gerçekte bizi en çok ilgilendiren konu, mümkün olan en çok parayı ve övgüyü almaktı. Bu uğurda kitap ve makale yazmak dışında bir şey yapamazdık. Biz de kitaplar ve makaleler yazdık, ancak böyle faydasız bir işi yapabilmek ve çok önemli insanlar ol-

duğumuzdan emin olabilmek için faaliyetlerimizi haklı çıkaran bir kurama ihtiyacımız vardı. Kendi aramızda bu kuramı geliştirdik: “Var olan her şey akılla açıklanabilir. Var olan her şey ilerler ve her şey kültür yoluyla ilerler. Kültürün ölçütü ise kitap ve gazete tirajlarıdır. Bizlere bir ücret ödeniyor ve saygı gösteriliyor, çünkü bizler kitap ve gazete yazıları yazıyoruz. Bu yüzden de insanların en faydalısı ve en iyisi biziz.” Hepimiz aynı fikirleri paylaşıyor olsaydık bu kurama bir diyeceğımız olmayacaktı, ama içimizden herhangi birinin söylediğı bir fikir tamamen zıt bir fikirle karşılaşıyordu. Aslında bu durum karşısında enine boyuna düşünmemiz gerekirdi, ancak biz bu durumu görmezden geldik. İnsanlar bize para ödemeye ve bizim tarafımızda olanlar bize övgüler düzmeye devam ettiler. Bu yüzden de herkes kendini haklı gördü.

Şu an apaçık görebiliyorum ki bütün bu olanların bir tımarhanedekinden hiç farkı yokmuş, ama o zamanlar ben bunu sadece belli belirsiz sorguluyordum ve bütün deliler gibi ben de kendim dışındaki herkese deli diyordum.

III

Kendimi bu deliliğe kaptırarak, evlenene kadar bir altı yıl daha bu şekilde yaşadım. Bu süre zarfında yurt dışına çıktım. Avrupa'daki insanların hayat tarzı ve benim önde gelen aydın Avrupalılarla olan yakınlığım mükemmel insan olma yolunda çaba göstermeye olan inancımı daha da pekiştirdi, çünkü aynı inanca onlarda da rastladım. Bu inanç bende de günümüz eğitilmiş insanların çoğunda görülen o yaygın şekliyle yer etti. Bu inanç, ifadesini 'ilerleme' sözcüğünde buluyordu. Bana o zamanlar bu sözcüğün başka bir anlamı varmış gibi geliyordu. "En doğru şekilde nasıl yaşarım?" sorusuyla hayata bağlı her insan gibi kendime işkence çektiğim ve, "İlerlemeye uygun olarak yaşa," cevabını verdiğim zamanlar henüz sadece, kayığı rüzgâr ve dalgalarca sürüklenirken kendisi için hayati ve tek soru olan, "Dümeni ne tarafa kırmalı?" sorusuna, "Biz bir yerlere sürükleniyoruz," cevabını veren adama benzediğimi bilmiyordum.

O zamanlar bunun farkında değildim. Sadece zaman zaman, akıl yürüterek olmasa da içgüdülerimle insanların hayatı anlamadaki eksikliklerini gizlemede kullandıkları, günümüzün bir hayli yaygın olan bu batıl inancına isyan ettiğim oluyordu. Örneğin, Paris'te kaldığım sırada tanık olduğum bir infaz bana ilerlemeye olan batıl inancımın tutarsızlığını göstermişti. Kafanın bedenden ayrılışını ve her ikisinin ayrı ayrı sandığın içine gürültüyle düştüklerini gördüğümde sadece aklımla değil, bütün varlığımla anladım ki günümüzün ilerlemelerine ait akla dayalı hiçbir kuram yapılan bu işi haklı çıkaramazdı. Dünya var olduğundan beri herkes bu işi hangi kuram çerçevesinde gerekli görmüş olursa olsun, ben bunun gereksiz ve kötü bir şey olduğunu biliyordum. Bu yüzden iyiyi kötünün ne olduğuna insanların söyledikleri ve yaptıklarına bakılarak karar verilemez. İlerlemenin kendisi de hakem olamaz.

Hakem benim yüreğimdir. Hakem benim. Hayatta bir rehber olarak ilerlemeye duyulan inancın batıl ve eksik bir inanç olduğunu fark etmem bir de ağabeyimin ölümüyle oldu. Akıllı, iyi yürekli ve ağırbaşlı bir insan olan ağabeyim henüz çok genç yaşta hastalandı ve bir yıldan fazla bir süre hastalık çektikten sonra niçin yaşadığını ve niçin ölmek zorunda olduğunu anlayamadan, acılar içinde can verdi. Var olan hiçbir kuram ağabeyimin bu yavaş ve ağırlı ölüm sürecinde bana ya da ona bu soruların yanıtlarını veremezdi, ancak bunlar benim inancımı sorguladığım nadir olaylardı. Ben gerçekte bir tek ilerlemeye inandığımı söyleyerek yaşamaya devam ediyordum. “Her şey ilerler, ben de her şeyle birlikte ilerlerim. Benim de niçin her şeyle birlikte ilerlediğim bir gün ortaya çıkacaktır.” İnancımı tam da o zamanlar formüle etmiş olmalıyım.

Yurt dışından döndükten sonra taşraya yerleştim ve köy okullarında öğretmenlik yapmayı denedim. Bu işten özellikle zevk alıyordum, çünkü bu işte yazarak insanları eğitmeye çalıştığım zamanlarda kendisini bana açık seçik belli eden ve gözlerini dikip yüzüme bakan o sahtelik duygusuyla karşı karşıya gelmek zorunda kalmıyordum. Orada da yine ilerlemeyi savundum, ama artık ilerlemeye eleştirel bir gözle bakıyordum. Kendi kendime şöyle diyordum: “Gelişim aşamalarının bazılarında ilerleme yanlış yönde gerçekleşmiştir. İnsanın ilkel köylü çocuklarına tam özgürlükçü bir düşünceyle yaklaşması ve ilerlemenin hangi yolunu isterlerse o yolu seçmekte özgür bırakması gerekir.”

Gerçekte ise aynı çözümsüz sorunun etrafında dönüp duruyordum. O soru şuydu: “Kişi ne öğreteceğini bilmeden nasıl öğretecek?” Edebi faaliyetlerin üst düzeyde yürütüldüğü o camianın içindeyken kişinin ne öğreteceğini bilmeden öğretme işini yapamayacağını fark etmişim, çünkü herkesin farklı şekillerde öğrettiklerini gözlemlemişim. Aralarında kavga ederek başarılı oldukları tek konu sadece birbirlerinden cehaletlerini saklamaktı. Orada o köylü çocuklarla, onları istediklerini öğrenmekte özgür bırakarak bu sıkıntıyı hiç yaşamamam gerektiğini düşündüm.

Neyin faydalı olduğunu kendim de bilmediğim için faydalı hiçbir şey öğretemeyeceğimi ruhumun derinliklerinde bilip bir yandan da kendimi, öğretme arzumu tatmin çabası içinde buluvermek şimdi hatırladıkça komik geliyor. Öğretmenlik işinde bir yılını geçirdikten sonra hiçbir şey bilmeden insanlara nasıl öğretmenlik yapabileceğimi keşfetmek amacıyla ikinci kez yurt dışına çıktım.

Sanırım bunun nasıl yapılabileceğini köylü ayaklanmasının olduğu o sene, 1861'de yurt dışında öğrendim. Rusya'ya bütün bu bilgelikle donanmış bir ara bulucu³ olarak döndüm. Hem okullarda cahil köylüleri hem de yayınladığım dergi yoluyla okumuş sınıfları eğitime işine soyundum. İşler yolunda gidiyor gibiydi, ancak ben kendimi ruhen çok sağlıklı hissetmiyor ve işlerin bu şekilde uzun süre devam edemeyeceğini düşünüyordum. Eğer hayatın henüz keşfetmediğim ve bana mutluluk vaat eden bir yönü daha, yani evliliğim olmamış olsaydı on beş yıl sonra varacak olduğum o çaresizlik noktasına belki o günlerde varacaktım.

Bir yıl boyunca kendimi bu ara buluculuk işiyle, okullarla ve dergiyle meşgul ettim. Sonunda özellikle de kafa karışıklığının bir sonucu olarak çok yıprandım. Ara bulucu olarak işim çok zordu. Okullarda yürüttüğüm faaliyetlerin sonuçları belli belirsizdi ve dergide üstünkörü kaleme alınmış olan yazılarım (Hepsi de sonuçta aynı kapağa, herkesi eğitime ve bunu yaparken de neyi öğreteceğimi kendimin de bilmediği gerçeğini saklama isteğine çıkıyordu.) o kadar iticiydi ki hastalandım. Hastalığım fiziksel olmaktan çok ruhsal bir rahatsızlıktı. Her şeyi bir kenara bırakarak taze hava solumak, kımız içmek ve sadece hayvanlar gibi bir hayat sürmek için bozkırlara gittim.

Oradan dönüştü evlendim. Mutlu evlilik hayatının yeni koşulları yönümü hayatın anlamını bulma arayışlarından başka bir tarafa çevirdi. O dönemde bütün hayatımın odak noktası ailem, karım, çocuklarım ve dolayısıyla gelirimizi artırma arayışlarıydı.

3 Köylülerle toprak sahipleri arasında ara bulan kimse. (ç.n.)

Kendimi ahlaki açıdan mükemmel hale getirme uğraşım yerini (Sonradan bu, kendimi hayatın her alanında mükemmelleştirme, yani ilerleme uğraşısıyla yer değiştirecekti.) şimdi de basitçe kendim ve ailem için mümkün olan en iyi hayat koşullarını oluşturma çabasına bırakmıştı.

Bu şekilde bir on beş yıl daha geçti. Artık gözümde yazarlığın hiçbir öneminin kalmamış olmasına rağmen, benim o değersiz çalışmalarına verilen büyük maddi ödüller ve alkışların baştan çıkarıcılığı karşısında ben de sadece maddi durumumu iyileştirme, hayatımın ve genel olarak hayatın anlamına yönelik ruhumda yükselen o soruları bastırma amacıyla kendimi yazmaya adanmıştım.

Şöyle yazdım: “Benim için tek olan gerçeği, yani insanın kendisi ve ailesi için en iyi imkânları sağlamak amacıyla yaşamayı gerektiğini öğreteceğim.”

Bu şekilde yaşamaya devam ettim, ama bundan beş yıl önce bana çok tuhaf bir şey olmaya başladı. İlk başlarda bir kafa karışıklığı yaşadım ve hayatın durmuş olduğu gibi bir hisse kapıldım. Ne yapmam ve hayatımı nasıl yaşamam gerektiğini bilemiyordum. Kendimi kaybolmuş ve keyifsiz hissediyordum, ancak bu durum çok sürmedi ve eskisi gibi yaşamaya devam ettim. Sonra bu kafa karışıklığı gitgide daha sık nüksetmeye başladı. Bu dönemlerde aklıma hep şu sorular geliyordu: “Ne için? Amaç ne?”

En başta bunlar bana amaçsız ve alâkasız sorular gibi geliyordu. Cevapların herkesçe bilindiğini, çözümünü bulmak istersem bunun beni fazla uğraştırmayacağını, sadece o an o işe ayıracak vaktim olmadığını, ama istediğim takdirde cevabı bulabileceğimi düşünüyordum. Ne var ki sorular kafamda daha sık tekrarlanır ve gitgide daha büyük bir ısrarla cevap bekler olmuşlardı. Hep aynı yere düşen mürekkep damlaları gibi hep birlikte bir kara lekede toplanmışlardı.

Sonra başıma ölümcül bir iç hastalığına yakalanan herkesin başına gelenler geldi. Önce önemsiz rahatsızlık belirtileri ortaya çıkar ki hasta kişi bunları hiç umursamaz. Sonra bu belirtiler

gitgide daha sık ortaya çıkmaya başlar ve birleşerek kesintisiz bir ıstırap sürecine dönüşür. İstırap artar ve hasta adam ne olup bittiğini anlamadan, ufak bir rahatsızlık sandığı şey onun için çoktan dünyadaki en önemli şeye, ölüme dönüşmüştür bile!

İşte benim başıma gelen de bundan farksızdı. Bunun rastgele bir rahatsızlık olmadığını, çok önemli bir şey olduğunu anlamıştım ve eğer bu sorular kafamda tekrarlanıp duracaksa, o halde onların cevaplarını bulmam gerekirdi. Ben de o cevapları bulmaya çalıştım. Sorular çok aptalca, basit ve çocukça geliyordu, ama o soruları ele alınca ve çözmeye çalışınca derhal şunu anladım ki bu sorular çocukça ve aptalca değil, hayattaki en önemli ve derin sorulardı. Ayrıca madem Samara'daki malikânemle, oğlumun eğitimiyle ya da bir kitap yazmakla iştiğal ediyordum, o halde bütün bunları niçin yaptığımı bilmek zorundaydım. Bunları niçin yaptığımı bilmediğim sürece hiçbir şey yapamaz ve yaşayamazdım. Beni bir hayli meşgul eden bir konu olan malikânenin idaresi konusunu düşündüğüm anlarda aklıma birdenbire şu soru gelirdi: "Haydi bakalım, Samara'da 6.000 desyatinalık⁴ bir arazin ve 300 atın olacak, peki ya sonra?" Zihnim alt üst olmuştu ve ne düşüneceğimi bilmiyordum. Çocuklarımla ilgili planlar yaparken kendi kendime şöyle derdim: "Ne için?" Köylülerin nasıl kalkınacaklarını düşünürken birdenbire kendi kendime şöyle söyledim: "Ama bunun benim için ne önemi var ki?" Çalışmalarımın bana sağlayacağı ünü düşününce kendime şöyle derdim: "Haydi bakalım, Gogol'dan, Puşkin'den, Shakespeare'den, Moliere'den ya da dünyadaki geri kalan bütün yazarlardan daha ünlü olacaksın! Olacaksın da ne olacak?" Ve bu sorulara hiçbir şekilde cevap bulamıyordum. Bu sorular bekletilmeye gelmezdi ve acil olarak cevaplanmaları gerekiyordu. Onlara cevap bulamadığım takdirde yaşamam imkânsızdı, ama hiçbir cevap da yoktu.

4 Bir desyatına yaklaşık on bir metrekaredir. (ç.n.)

Üzerinde durduğum şeyin çökmüş olduğunu ve ayaklarımın altında hiçbir şeyin olmadığını hissediyordum. Üzerine hayatımı kurduğum o şey artık yoktu ve ondan geriye hiçbir şey kalmamıştı.